

ומכיון שנתקיימו בנו כל היעודים שהזכירו חז"ל על זמן הגאולה, בסוף מסכת סוטה ובסנהדרין צ"ז צ"ח, בודאי יש לקוות לגאולה מהירה, וצריך להודרו להכין את עצמו לעבודת מעשה הקרבנות' (חפץ חיים – בהעלותך יב,ד).

'אמר רב חסדא: דבר זה... ערל לב וערל בשר...' — גדר 'ערל לב' — ע' במובא בובחים כב ובחולין קלב. בדין מלקות לערל שעבד במקדש — ע' במובא להלן פג. בנידון הגמרא 'מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה' — ע' בשו"ת חות יאיר קצב, סו; שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד מד, ד.

פרק שלישי 'זה בורר'

דף כג

'מתוך שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד — יצא הדין לאמתו' — ע' רש"י. וכתב הרא"ש: 'מפני שיש חסרי דעת טועין בדברי רש"י ולמדו ממנו שהדיין יש לו להפך בזכות אותו שביירר ועומד במקומו לחפות בדברים אשר לא כדן, ונהגו כמה אנשים לברור להם בעל תחבולות, ונתלין בדברי רש"י שמשמע שיש לו להפך בזכותו, וחלילה וחס! לא דקדקו בדבריו שכתב 'דסברי הרי אני ביררתי' — כי הוא סובר כך, שיהפך בזכותו יותר מבזכות האחר ומתוך זה ציית לדיניהן, אבל הדיין עצמו חלילה לו למצוא סברא לזכותו אם לא שיראה לו דין גמור, אבל אם היה יכול להטעות את חבריו לקבל סברתו אע"פ שהוא מסופק בה — הרי זה בכלל מטה משפט. אבל מתוך שזה ביררו, מבין דבריו לאשורו, ואם יש לו שום צד זכות, נושא ונותן עם חברו, וכן עושה הדיין האחר לשני...!'

א. בתרומת הדשן (שדמ) באר לאור דברי הרא"ש את המשך דברי רש"י: 'הדיינים עצמם נוח להן להפך בזכות שניהם מפני ששניהם ביררום' — שנוח לכל אחד מהדיינים להפך בזכות שניהם, אף בזכות אותו שלא בררו, ואינו ירא מבעל הדין השני. ב. אם בורר לו דיין שהוא אוהבו ושיש לו קרבת הדעת אליו — כתב מהרי"ק (בשורש טז. ומובא בהגהת הרמ"א ז,ז), שאין לחוש לכך, אף לא ממידת חסידות, כיון שגם הצד שכנגד יברור לו אוהבו, ויתברר הדין על פי הדיין השלישי השהו לשניהם. ואולם יש מפקפקים באוהב גמור — ע' סמ"ע ופ"ת שם. ג. ע"ע לבושי צדקה ז,ט.

הנה נפסק בשלחן ערוך (ח"מ ג,א) שאם הנתבע אינו חפץ בב"ד שברר לו התובע, אבל מוכן לדון בב"ד אחר שבעירו, במקרה כזה נוהגים ב'זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד...' (להלן: 'זבל"א'). והוסיף הרמ"א שאם יש דיינים קבועים בעיר, לא יוכל לומר לא אדון לפניהם אלא בזבל"א. 'וכן נוהגין בעירנו'.

לאור זאת הורה בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב ג) שבמקומות [כגון ניו-יורק] שאין בהם דיינים קבועים שנתמנו בעיר כמו שהיה נהוג באירופה בעבר, וביחוד שיש אגודות וחבורות שונות של רבנים, שאין מינוי אחיד מכל הרבנים שבעיר — אם אחד מבעלי הדין רוצה לדון בזבל"א, חייבים לדון באופן זה

כרצונו. [ואפילו אם התובע בירר לו ב"ד גדול וחשוב, יכול הלווה לדרוש 'זבל"א' הגם שהוא פחות מהב"ד השני — ע' חזו"א טו,ה].

ואולם למעשה אין הדבר מוסכם על הכל; בשו"ת שבט הלוי (להגרש"ה וואזנר שליט"א. ח"ח שב) כתב שאם התובע רוצה דוקא ב'זבל"א' והנתבע רוצה לדון בפני ב"ד של שלשה תלמידי חכמים המקובלים על הבריות — שהדין עם הנתבע. וביסס הוראתו זו על שלשה דברים:

א. גם בזמן הזה נראה שיש גדר 'ב"ד קבוע', שכל אדם המשתייך לקהילה מסוימת בכל הענינים, ויש באותה קהילה בית דין, הרי זה 'ב"ד קבוע'. וגם ב"ד המצורף מכמה קהילות, והם דנים לפי דיני חושן משפט ונוהרים בכל הדברים אשר דיינים צריכים להזהר — דינם כב"ד קבוע.

ב. היות ובזמן הזה אנשים חושבים שעל ידי 'זבל"א' ניתנה הרשות לחבל תחבולות, והרי זו הטיית משפט, כמו שכתב הרא"ש — אין זו דרך בטוחה.

ג. בעל פנים מאירות (ח"ב שנט) צווח על המנהג הרע אודות הדנים ב'זבל"א', שכל אחד מבעלי הדין מסדר טענותיו לפני הדיין שלו, ונותן לו שכר, ואז כל מעיינו הוא כיצד להטעות את הצד שכנגדו. ואמנם בספר ערוך השלחן לימד זכות בענין סידור הטענות לפני הדיין — שכיון ששני הצדדים עושים כן, על דעת כן נכנסו לדין וקבלו עליהם. אולם התינה כששניהם מסכימים לזה, אבל אם צד אחד מתנגד לדרך קלוקלת זו, ורוצה בב"ד שלא ישמע תחילה את הטענות, כדי שלא יהא משוחד בשום צד — פשוט שא"א לכפותו על כך (וע"ש עוד בס' ש).

'כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין, לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן, ולא היו יושבין בדין אלא אם כן יודעין מי יושב עמהן, ולא היו נכנסין בסעודה... — בכל אלו, מן הדין כל ישראל בחזקת כשרות הם, ואולם נקיי הדעת נהגו סלסול בעצמם לפי שמצויים פסולים ועמי הארצות (חדושי אגדות מהרש"א).

(ע"ב) 'צריכא, דאי תנא אבא ואביך, בהא קאמרי רבנן דלא מצי הדר ביה משום דאבא ואביך חזו לעלמא, אבל...' — לפי סברא זו צריך לומר שחכמים לא חלקו על ר' מאיר בשלשה רועי בקר, אלא ב'אבא ואביך' בלבד (מהרש"א. וע' משמרות כהונה).

'אלא ערער דפגם משפחה, ר' מאיר סבר הני אמשפחה קמסהדי ואיהו ממילא קפסיל... — נראה לכאורה שטעמו של ר' מאיר שאינו נוגע, אינו רק משום שמעיד על המשפחה כולה, אלא בצירוף העובדה ששייך לברר אם יש פגם באותה משפחה אם לאו, וגילוי מלתא בעלמא הוא (כבכתובות כב.). וחכמים סוברים שמכל מקום נוגע הוא, והרי לפעמים יכול להרחיק עדותו באופן שלא יוכלו לברר (וע' ערוך לנר. ובשו"ת עמודי אור (מא, ז) פירש שלר"מ אין דנים אלא על גוף העדות, ולא על הנושא הנמשך ממנו).

'ככתבם וכלשונם'

'כדאמר ר' יוחנן בערכאות שבסוריא שנו, הכא נמי בערכאות שבסוריא שנו' — '... ויש עוד דיין שנקרא בלשון הגמרא 'ערכאות שבסוריא' ובלשון הפוסקים נקרא 'יושבי קרנות'. והיינו לא גמיר. והיינו נמי שקרא ושנה ושימש אלא שלא שימש כל צורכו, והוא מועט בחכמה —

דשלשה (אנשים) במדה זו פסולים לדין, ומכל מקום אם אין בעירם דיין כשר, יכולים להמחות אותו עליהם, ויכול לכוף לזון לפניו, אם הנתבע אינו רוצה לירד לדין. ודיין זה פוסק את הדין כפי הנראה לו אף שטעותו מצויה, אבל הדין שאינו יודע — אינו דן, שלא המחווה לזון על פי מוסר בני אדם וישרם אלא על פי התורה. ודין זה הביאו הש"ך (סי' ג סק"ג). והא דמהני המחאה נגד הדין — היינו דהציבור בעירם כבית דין לכל ישראל, ותקנתם למגדר מלתא חלה כמו תקנת חכמים, והפקרן הפקר. ולפיכך לא מהני מינויים לדיין שאינו הגון אלא בזמן שאין בידם להושיב בעירם דיין הגון. וכדי לגדור בפני עושי עולה, תקנתם להמנות דיין שידיעתו בתורה אינה מספקת. אבל אם פשעו במינוי, שהיו יכולים להמנות הגון — אין מינויו מינוי ואין דינו דין. ואם יש בעיר אינם מהוגנים, ואין בידם של הישרים להושיב דיין הגון, ועכשיו מוטב שיצייתו דינו של דיין העיר מלהניח הדבר שילכו כולם באלמות — אפשר שחלה תקנתם להכשיר את הפסול. מיהו רשות ביד הלוח שלא לזון בעירו אלא לילך לדיין המפורסם לגדול בתורה, וכדאמרו (כג, א) דבערכאות שבסוריא גם הלוח יכול לומר שידין בעיר אחרת...

יש עוד המחאה של אנשים שלא למדו כלל תורה, והם ידונו כפי משפט בני אדם בשכלם, והוא במקום שאין ביניהם גמיר כלל ושלא יבואו בערכאות, תקנת הציבור כן. וכל זה מבוואר בתשובת הרשב"א... ואף על גב דליכא ביניהם דיין שידין על פי משפטי התורה, ומוכרחים להמנות בעל שכל לפי מוסרי האדם, אינם רשאים לקבל עליהם חקי עמים או לחוקק חקים, שהשופט כל דין שלפניו לפי הנראה אליו, והו בכלל 'פשרה' ואין ניכר הדבר שעזבו מקור מים חיים לחצוב בורות נשברים, אבל אם יסכימו על חוקים, הרי הם מחללים את התורה, ועל זה נאמר אשר תשים לפנים ולא לפני הדיוטות. ואין נפקותא בין בא לפני אינם ישראלים, ובין ישראל ששופט על פי חקים בדוים. ועוד הדבר יותר מגונה שהמירו את משפטי התורה על משפטי ההבל. ואם יסכימו בני העיר על זה, אין בהסכמתם ממש, ואם יכופו על זה — משפטם גזלנותא ועושק ומרימים יד בתורת משה (חזון איש סנהדרין טו, ד).

דף כד

'לא צריכא דאיכא כת אחרת... היינו דרב דימי? איכא בינייהו מיגו, דמר סבר אמרינן מיגו ומר סבר לא אמרינן מיגו' — קצת קשה מדוע הוצרך לומר נפקותא בעלמא, האם נאמן לפסול העדים לעדויות אחרות משום 'מיגו', הלא יכול היה למצוא נפקותא בדין זה עצמו; כשפוסל העדים בלא פסילת הדיינים — לרב דימי מצטרף עם אחר לפסול, ולרבין הלא אינו יכול לפסול אלא משום סברת 'מיגו' (מהרש"א).

יש מי שכתב לפרש שלפי דעת המקשה 'מאי בינייהו', נאמן משום 'מיגו' לבד ואין צריך הצטרפות עם אחר. והניח המקשה שאף רב דימי אינו חולק על כך, ואם כן מה שהצריך צירוף עם אחר — היינו דוקא כשאין 'מיגו', ועל כן שאל מה ביניהם, כי בהצטרפות עם אחר אפשר שגם רבין מודה שנאמנים ללא מיגו? ותרץ: לא כהנחת המקשה, רב דימי אינו מודה לסברת 'מיגו', ואם כן גם כאן אינו מסכים לדינו של רבין אלא כשיש אחר עמו. ואילו לרבין מועיל ה'מיגו' לבדו, אף ללא צירוף אחר. הרי לפי פירוש זה תרץ המתרגם נפקותא בנידון דידן ולא בעלמא (יד דוד. ע' תירוך נוסף במשמרות כהונה וע"ע ערול"ג).

פרק שלישי — 'זה בורר'

דף כג

מת. א. האם יכול הלווה לסרב לדון לפני הדיינים שבחר המלוה, ולבחור לו ב"ד אחר?
 ב. כאשר זה בורר לו אחד וזבל"א, מי בורר את הדיין השלישי?

א. אמר רבי אלעזר, לווה שמסרב לדון במקום זה אלא אומר לילך בבית הועד — כופים אותו ודן בעירו, הואיל ו'עבד לווה לאיש מלוה'. אבל בכגון 'ערכאות שבסוריא' שאינם בקיאים בדין תורה — יכול לומר לילך לבית הועד או לעשות 'זה בורר לו אחד וזבל"א...'. (רבי יוחנן).
 ואפילו בבית דין של מומחים, אם קיימים שני בתי דינים בסמיכות, כגון ב"ד של רב הונא ושל רב חסדא, יכול לבחור אחד מהם, לפי שאין כאן הטרחה לצד שכנגד.
 יש אומרים שיכול אפילו לב"ד הפחות חשוב (סמ"ג ועוד).

כשכל אחד מבעלי הדין בורר לו אחד — ב'ערכאות שבסוריא'; לדברי רבי מאיר יכול כל צד לפסול את הדיין שבחר האחר, ולדעת חכמים (והלכה כמותם) אינו יכול עד שיביא ראיה לדבריו. אבל בדיינים מומחים — מודה ר"מ שא"א לפסול ללא ראיה.

בעל דין שברר דיין הקרוב לאחד מבעלי הדיינים, יכול בע"ד שכנגדו לפסול (עפ"י מהרי"ק טו ושי"פ). אבל אם בירר האחד לדיין את אוהבו של בעל דינו, אין השני יכול לפסול, שכיון שהאוהב אינו פסול לדון אלא משום קירוב הדעת, אי אפשר לפסול אלא הצד שכנגד, ולא האוהב (עפ"י חות יאיר ב. וע' עבודת הגרשוני לג). ואם בירר את אוהבו שלו — אם היה אוהב קצת, כשר. ואם אוהבו גמור ושושבינו — פסול (עפ"י רמ"א וסמ"ע חו"מ ז; חות יאיר ב-ג).

ב. לר' מאיר, שני בעלי הדין בוררים להם דיין שלישי. ולחכמים, שני הדיינים לבדם הם שבוררים מי יצטרף עמהם לדון. ואף ר"מ מודה שצריכים גם את דעת שני הדיינים לשלישי שעמהם (כדברי רב יהודה בשם רב).

מט. א. בעל דין שקיבל להאמין לעד אחד כשנים — האם יכול לחזור בו מקבלתו זו?
 ב. הטוען בבית דין, יש עמי שני כתי עדים להעיד כדברי — האם צריך להביא את שתיהן או די בכת אחת? ומה הדין כשהביא שתיהן ונמצאה כת אחת פסולה?

א. לפי פירוש ריש לקיש למשנתנו, בעל דין שקיבל להאמין עד אחד כשנים, לרבי מאיר יכול לחזור בו ולחכמים אינו יכול. (ואעפ"י שהקשו על פירושו מלשון המשנה, לא דחו את הדין).

ב. לפירוש רב דימי בשם רבי יוחנן, נחלקו רבי מאיר וחכמים על הטוען בבית דין שיש לו שני כתי עדים, האם מצריכים אותו לברר דבריו או די להביא כת אחת [וכן סובר רשב"ג לענין הטוען שיש לו שטר על הקרקע וגם חזקה, די לו שיוכיח חזקתו. וע"ע בב"ב קסט].
 לדעת האומר צריך לברר דבריו, אם נמצאו עדי כת אחת פסולים — לפירוש רש"י שנקט לעיקר, אין כאן בירור דברים והפסיד. ורבנו תם חולק. ולפירושו הוא הדין אם אין יכול לברר דבריו לא הפסיד, שאין מצריכים לברר אלא לכתחילה. (וכן דעת רשב"ם ב"ב קע. וע' גם בשו"ת מהרי"ו צב).

דפים כג — כד

ג. א. האם יש אופנים שבעל דין נאמן לפסול עדיו של בעל דינו?
ב. האם נאמן אדם להעיד פסול על דיין שברר בעל דינו?

א. לדברי ר' אלעזר, אם בא בעל דין ואחר עמו בקריאת ערער על כשרות העדים שהביא בעל דין שכנגדו, ואומרים שהם ממשפחה פסולה לעדות כגון משפחת עבד — לרבי מאיר נאמנים לפסול, ולחכמים אינם נאמנים מפני שהבע"ד נוגע בעדותו. ואפילו לר"מ, כאשר מעיד לפסול את העד משום גולנות [ולא מעיד על המשפחה] — אינו נאמן.

לרבי דימי בשם ר' יוחנן — לר"מ נאמן בעל דין [כשאחר עמו] לפסול את העדים כאשר בע"ד שכנגדו טוען שיש עמו כת עדים נוספת, כי אז שוב אינו 'נוגע'. (לפירוש אחד (וכן נקט ר"ת), מפני שצריך הלה לברר דבריו ולהביא שתי הכתות, ואם כן אין נפקותא בפסלותם של כת אחת. ורש"י נקט לעיקר שלר"מ אין צריך לברר ודיו בכת אחת, הלכך יכול הלה לפסול כת אחת. ואפילו נמצאת אחר כך הכת האחרת פסולה, כבר נתקבלה בכשרות עדות זו). ולחכמים — לעולם אינו נאמן.

לרבינן בשם ר' יוחנן — מחלוקת ר"מ וחכמים כשיש כת עדים נוספת לשכנגדו וכו"ל, ובאופן שפסל גם דייניו של זה ונמצאו פסולים כמו שאמר, לכך האמינו ר"מ על פסול העדים מתוך משום סברת 'מגו'. הלכה כחכמים שאין בע"ד נאמן לפסול העדים שכנגדו (חו"מ יג, ד).

ב. דייני המומחה לרבים, אין בכחו של בעל דין לפוסלו. אבל בכגון ערכאות שבסוריא שאינם בקיאים — לדברי רבי מאיר יכול לפוסלו, כלומר לא אדון לפניו. וחכמים אומרים: אין יכול לפוסלו ללא הבאת ראיה שהוא קרוב או פסול.

לדברי רבינן בשם רבי יוחנן, כאשר פסל בעל הדין גם את העדים שכנגדו ונאמנו דבריו בראיה, לרבי מאיר נאמן כמו כן לפסול הדיינים משום 'מגו', כאמור.

דף כד

נא. א. בעל דין שאמר 'נאמן עלי אבא / אביך' כדיין — האם ומתי יכול לחזור בו מדבריו?
ב. מי שהיה חייב לחברו שבועה בבית דין ואמר לו השבע לי בחיי ראשך והיפטר, או הישבע ואתן לך כל מה שתטען — האם יכול לחזור בו מדבריו אלו?

א. בעל דין שאמר לשכנגדו 'נאמן עלי אבא / אביך' כדיין; 'נאמנים עלי שלשה רועי בקר' — לדברי רבי מאיר יכול לחזור בו וחכמים אומרים אינו יכול. ונחלקו אמוראים באיזה אופן מדובר; — לדברי שמואל מחלוקתם אמורה כשהתובע קיבל על עצמו להאמינם, ולמחול תביעתו לפי דבריהם, אבל כשהנתבע האמינם ('אתן לך') — דברי הכל יכול לחזור בו, כי כל עוד הממון בידו, אין כח ביד התובע להוציא אלא בדיינים כשרים.

ולדברי רבי יוחנן (וכן שלח רנב"י לרב אשי), מחלוקתם בנתבע. נסתפקו בגמרא לרבי יוחנן, האם רק באופן זה נחלקו או בין בזה בין בתובע. וכן היא דעת רבא בפירוש מחלוקתם.

עוד נחלקו אמוראים, מתי בא לחזור בו מדבריו — לריש לקיש מדובר לפני גמר דין, אבל לאחר גמ"ד דברי הכל אין יכול לחזור. ולרבי יוחנן ורבא — לאחר גמר דין מחלוקת, אבל לפני גמ"ד יכול לחזור אפילו לחכמים.